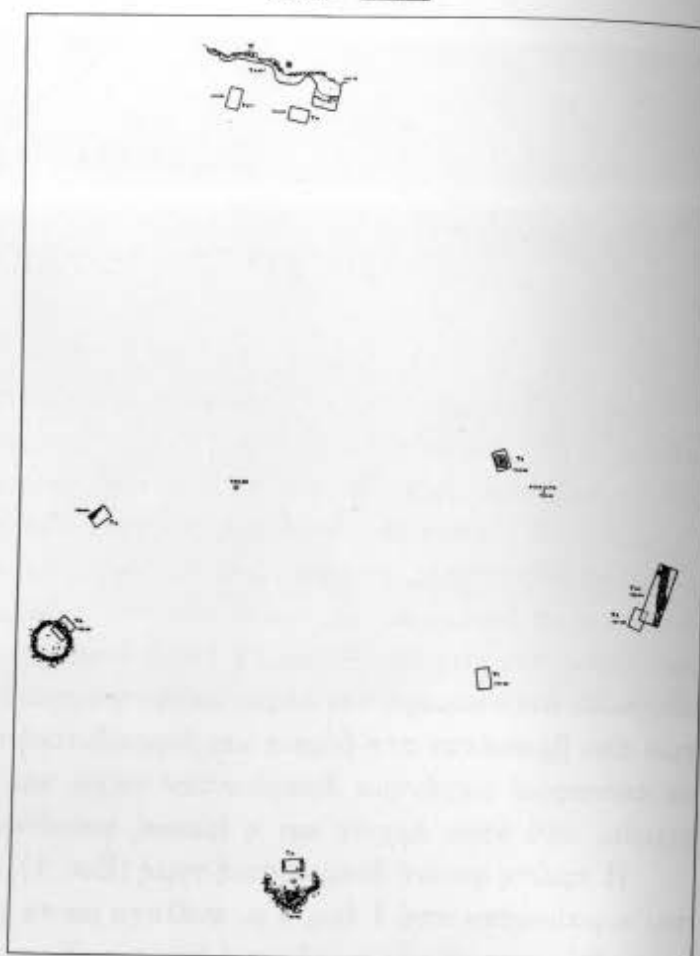

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΗΝ ΟΣΣΑ

Μόλις ένα μήνα πριν τελείωσε η δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα στη θέση «Κουρί», της κοινότητας Όσσας (Σχ. 1). Πρόκειται για έναν λόφο κατάφυτο από βαλανιδιές στα βορειοδυτικά του ορεινού χωριού που έχει υψόμετρο 740 μ. Η δοκιμαστική ανασκαφή αποκάλυψε ενδιαφέροντα στοιχεία για ένα μικρό οικισμό της ελληνιστικής εποχής, άγνωστο από τις πηγές και τους μεταγενέστερους περιηγητές. Από τις επιφανειακές αρχαιολογικές του ενδείξεις ο λόφος ήταν γνωστός στους κατοίκους του χωριού. Όταν το 1983 διανοίχτηκε από την κοινότητα δρόμος που οδηγούσε στην κορυφή του λόφου καταστράφηκε ένα μεγάλο μέρος αρχαίων κτισμάτων που βρισκόταν στη βόρεια και βορειοδυτική παρυφή του. Στην τομή που έκανε το εκσκαφικό μηχάνημα διακρίνονταν τοίχοι και κεραμίδια στέγης, ενώ σε κάποιο σημείο, από όπου άρχισε και η έρευνα, φαινόταν ένα πιθάρι.

Η πρώτη φετινή δοκιμαστική τομή (Εικ. 1), μήκους περίπου 20 μ. και πλάτους που κυμαίνονταν από 1 έως 4 μ. ανάλογα με το χώρο που υπήρχε ανάμεσα από τις βαλανιδιές, αποκάλυψε οικοδομικά λείψανα ιδιωτικών κατοικιών (Σχ. 2α). Συγκεκριμένα εντοπίζονται τρεις χώροι ο ένας πλάι στον άλλο, στους οποίους υπάρχουν πιθάρια, ενισχυτικό στοιχείο για τη χρήση τους. Πρόκειται για αποθηκευτικούς χώρους σπιτιών, πιθεώνες, όπου φυλάσσονταν οι απαραίτητοι για την καθημερινή διαβίωση καρποί αλλά και υγρά, λάδι, κρασί ή νερό. Στο μέσον περίπου της τομής ανασκάφηκε μεγάλος τοίχος σωζόμενου μήκους 5,60 μ. που φαινόταν και στην κομμένη παρειά του λόφου (Εικ. 2). Ο τοίχος που αποκαλύφθηκε ήταν ο ανατολικός του δωματίου. Στη ΝΑ γωνία του βρέθηκε πιθάρι, ενώ το υπόλοιπο τμήμα του χώρου αυτού καταστράφηκε από την διάνοιξη του δρόμου (Εικ. 3). Ο τοίχος διασώθηκε μέχρι τα 0,80 μ., σε όλο δηλ. το ύψος του, μια και από κει και πάνω το πιθανότερο είναι ότι τα σπίτια συνεχίζονταν με ωμόπλινθους, όπως φαίνεται και από τη στρωματογραφία της τομής, όπου μετά το επιφανειακό εμφανίζεται ένα παχύ κοκκινωπό στρώμα από λιωμένα πλιθιά. Στο δάπεδο του δωματίου αυτού που ήταν από πατημένο πηλό βρέθηκε χάλκινο νόμισμα Φιλίππων του 2ου αι. π.Χ.¹ (Εικ. 4). Στην τομή διαπιστώθηκε και δεύτερη οικοδομική φάση, όχι σε μεγάλη χρονολογική απόσταση από την πρώτη, σύμφωνα με τα όστρακα που βρέθηκαν. Πάνω από το πιθάρι του χώρου στα βορειοανατολικά της τομής πάτησε ένας τοίχος από τον οποίο

1. H. Gaebler, Die antiken münzen von Makedonia und Paionia (1935) πίν. XX 1.

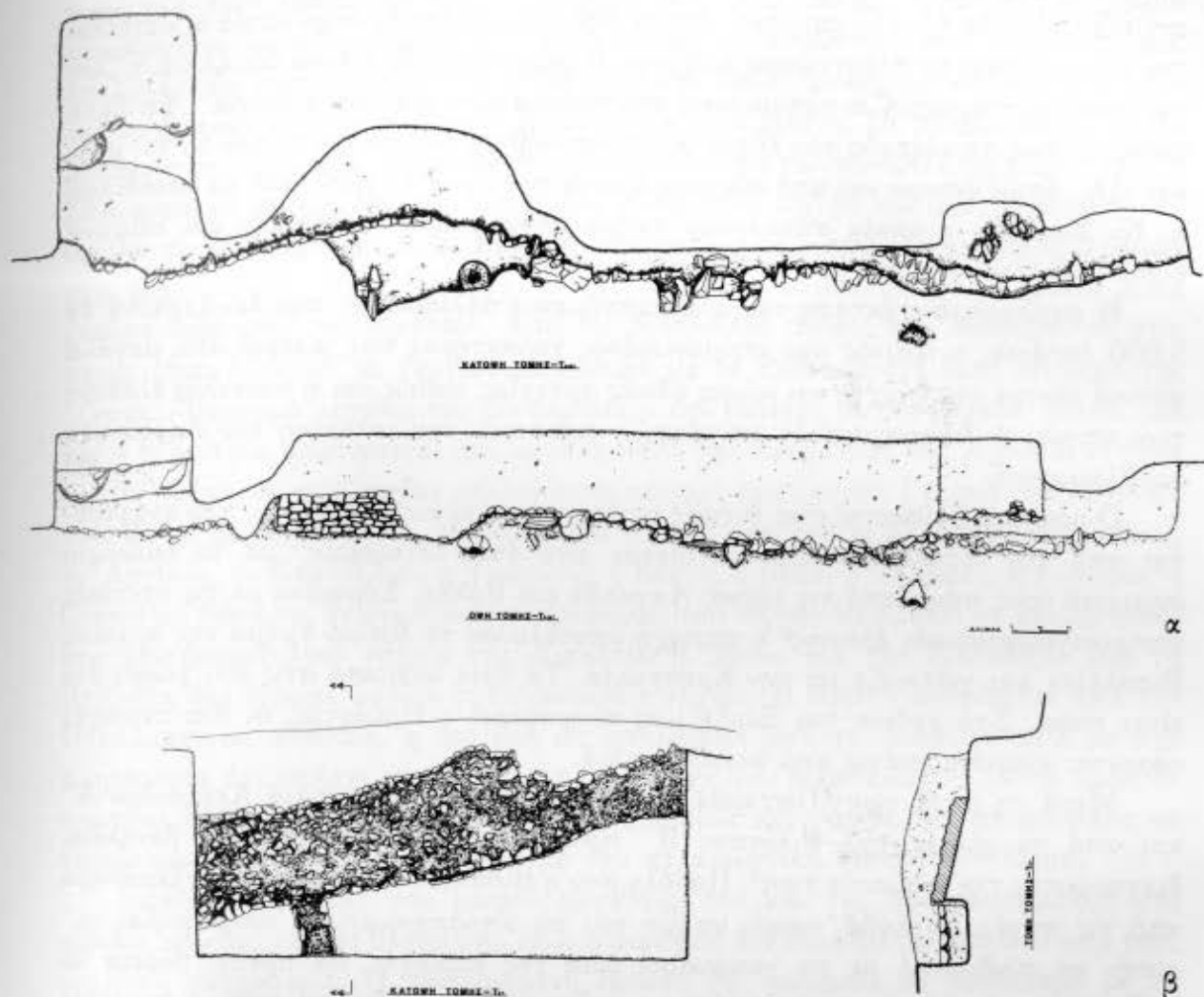

Σχ. 1. Όσσα-Κουρί, τοπογραφικό διάγραμμα.

σώζεται μόνο μια σειρά λίθων (Εικ. 5).

Τα κινητά ευρήματα της τομής περιορίζονται σε όστρακα πήλινων αγγείων καθημερινής χρήσεως, δηλαδή μαγειρικά σκεύη και αγγεία φαγητού. Είναι, στο σύνολό τους αβαφή εκτός από ελάχιστα που έχουν ανάγλυφη, εμπίεστη ή δυτικής κλιτύος (Εικ. 6, 7, 8, 9) διακόσμηση. Βρέθηκαν επίσης αρκετές αγνύθες, ένα μικρό τμήμα πήλινου ειδωλίου και λίγα σιδερένια αντικείμενα κυρίως καρφιά, ένα σιδερένιο βραχιόλι και μια λεπίδα.

Η δεύτερη μεγάλη τομή (Σχ. 2β) που έγινε στη Β. παρυφή του ανώτερου υψιπέδου του λόφου αποκάλυψε σε όλο το μήκος των εννέα μέτρων της, φαρδύ τοίχο πλάτους 2 μ., κατασκευασμένο από λασπόκτιστη αργολιθοδομή με δύο όψεις, ανάμεσα στις οποίες υπάρχει γέμισμα με αργές μικρές πέτρες (Εικ. 10, 11). Ο τοίχος συνεχίζεται και στις δύο πλευρές της τομής. Από τη μνημειακότητα της κατασκευής του θα πρέπει να ερμηνευθεί σαν οχυρωματικός περίβολος του ανώτερου υψιπέδου του λόφου σαν «ακρόπολη» δηλ. του οικισμού. Κάθετα στο τείχος και στην εσωτερική του πλευρά ακουμπά τοίχος πλάτους 0,57 μ., ενώ τα ευρήματα σε δύο χώρους που δείχνουν ότι πρόκειται για σπίτια που ακουμπούν πάνω στο τείχος της ακρόπολης. Και εδώ τα ευρήματα, που σώζονται σε καλύτερη κατάσταση (Εικ. 12), οδηγούν σε χρονολόγηση των οικοδομικών λειψάνων στο τέλος του 2ου αι. π.Χ. Πάνω στο τείχος

Σχ. 2. α) Τομή ABΓ, κάτοψη και όψη. β) Τομή Z₁, κάτοψη και τομή.

βρέθηκε χάλκινο νόμισμα Θεσσαλονικέων (Εικ. 13), ενώ κατά την αφαίρεση του επιφανειακού στρώματος της τομής ένα χάλκινο δεκανούμιο του Ιουστινιανού². Ιδιωτικές κατοικίες θα πρέπει να υπήρχαν και στην εξωτερική πλευρά του τείχους (εκτός τειχών) σύμφωνα με μαρτυρία του χειριστού του μηχανήματος, οι οποίες όμως έχουν καταστραφεί από το δρόμο.

Δύο ακόμη τομές, τέλος, στα ανατολικά και νοτιοανατολικά του υψιπέδου του λόφου δεν απέδωσαν τίποτα. Στην πλευρά αυτή του λόφου που είναι βραχώδης με μεγάλες κλίσεις, και οι επιφανειακές ενδείξεις είναι μηδαμινές.

Ανακεφαλαιώνοντας τα ανασκαφικά δεδομένα της δοκιμαστικής έρευνας θα λέγαμε ότι στη θέση «Κουρί» υπήρχε μικρός ελληνιστικός οικισμός που εκτείνεται στα βόρεια και βορειοδυτικά πλατώματα του λόφου. Ένα τμήμα του οικισμού στο

2. H. Gaebler, ό.π. πίν. XXIII, 2. Το δεκανούμιο του Ιουστινιανού δε σώζεται σε καλή κατάσταση. Για τον τύπο του πάντως βλ. C. Morisson, Catalogue des monnaies byzantines de la bibliothèque nationale (1970) πίν. 92, 93.

ανώτερο υψίπεδο ήταν οχυρωμένο, υπήρχε δηλ. μια ακρόπολη στην οποία οι κάτοικοί του καταφεύγανε σε περιπτώσεις κινδύνου. Η μέχρι στιγμής έρευνα έδειξε ότι η ζωή του οικισμού παρουσιάζει κάποιο κενό στα πρώιμα αυτοκρατορικά χρόνια³. Αντίθετα φαίνεται πως το υψίπεδο του λόφου χρησιμοποιήθηκε και πάλι από τον 5ο αι. μ.Χ. και εξής, όπως φάνηκε και από σύντομη έρευνα που έγινε το 1985 από το συνάδελφο κ. Κ. Σουέρεφ, η οποία αποκάλυψε τμήμα κόγχης ιερού εκκλησίας και λείψανα οικοδομημάτων από τα πρώτα βυζαντινά χρόνια⁴.

Η περιορισμένη έκταση του ανασκαπτόμενου πολιίσματος, που δεν ξεπερνά τα 5.000 εκτάρια, ο ορεινός και απομονωμένος χαρακτήρας του, μακριά από μεγάλα αστικά κέντρα της εποχής και κύριες οδικές αρτηρίες, καθώς και η παντελής έλλειψη των πηγών ή διαφωτιστικών επιγραφών καθιστούν την ιστορική του διερεύνηση προβληματική.

Ο οικισμός βρίσκεται στις δυτικές υπώρειες του όρους Βερτίσκου, που αναφέρεται από τον Πτολεμαίο και ταυτίστηκε από τους ιστορικούς⁵ με το ομώνυμο σημερινό όρος πάνω από τις λίμνες Λαγκαδά και Βόλβη. Σύμφωνα με τις σχετικές ιστοριογεωγραφικές έρευνες⁶ η περιοχή αποτελούσε το δυτικό τμήμα της αρχαίας Βισαλτίας και γείτνιαζε με την Κρηστωνία. Τα όρια ανάμεσα στις δύο χώρες δεν είναι σαφή. Στα χρόνια του Ξέρξη μας πληροφορεί ο Ηρόδοτος, οι δύο περιοχές φέρονται ενωμένες κάτω από κοινό βασιλιά.

Μετά τη μάχη των Πλαταιών, υποτάσσονται από το βασιλιά Αλέξανδρο Α' και από τα χρόνια του Φιλίππου Β' προσαρτώνται στο μακεδονικό βασίλειο, διατηρώντας την ονομασία τους⁷. Παρόλο που η Βισαλία δεν οριοθετείται ξεκάθαρα από τις πηγές, αν λάβει κανείς υπόψη του τις αποσπασματικές πληροφορίες γι' αυτήν σε συνδυασμό με τα γεωφυσικά όρια της περιοχής, θα πρέπει βόρεια να ορίζονταν από ανώνυμη αρχαία λίμνη της Σιντικής, νοτιοδυτικά από τη σημερινή Βόλβη, ανατολικά από το Στρυμόνα και δυτικά από το Βερτίσκο, περιλάμβανε δηλ. τις σημερινές περιοχές Λαγκαδά, Σωχού και Νιγρίτας⁸.

Οι βισάλτες ήταν θρακική φυλή που εξελληνίστηκε από τον 7ο κιώλας αι. π.Χ., αλλά διατήρησαν την οργάνωσή τους σαν έθνος, μέχρι και τα ρωμαϊκά χρόνια⁹. Στον Πελοποννησιακό πόλεμο ορισμένοι κάτοικοι των Βισαλτικών πόλεων εμφανίζονται σαν φίλοι και σύμμαχοι των Αθηναίων και Σπαρτιατών¹⁰, ενώ αναφέρονται σαν «fortissimos viri» στη μάχη της Πύδνας¹¹. Από το Θουκυδίδη μαρτυρείται η

3. Ο οικισμός δεν αναφέρεται στην F. Papazoglou, *Des cités macedoniens à l'époque romains* (1957).

4. Χρονικά 1985 (υπό εκτύπωση).

5. Δ. Σαμσάρης, *Ιστορική γεωγραφία της ανατολικής Μακεδονίας* (1970) 39 σημ. 4.

6. Δ. Σαμσάρης, *ό.π.* 55 και N. Hammond, *A History of Macedonia*, vol. 1 (1972) 192-193.

7. N. Hammond, *ό.π.* 203.

8. Δ. Σαμσάρης, *ό.π.* 56.

9. Δ. Σαμσάρης, *Ο εξελληνισμός της Θράκης κατά την ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα* (1980) 52 και N. Hammond, *ό.π.* 203.

10. Θουκυδίδης IV, 109, 4.

11. Λίβιος XLV, 30, 3.

παρουσία των Βισαλτών στην ενδοχώρα της Χαλκιδικής. Στο σχετικό χωρίο αναφέρονται σαν φύλα βάρβαρα δίγλωσσα¹² που κατοικούν σε μικρές εγκαταστάσεις «πολίσματα», πληροφορίες που επαναλαμβάνει και ο Διόδωρος¹³. Βισαλτικά φύλα μετακινήθηκαν επίσης μέχρι την Αμφίπολη και το Νέστο. Οι πληθυσμιακές αυτές μετακινήσεις είχαν σαν αποτέλεσμα τις αυξομειώσεις των συνόρων της χώρας τους¹⁴. Στα αρχαϊκά χρόνια φαίνεται πως είναι έθνος πολύ ισχυρό και ίσως η δυναμική του οφείλεται στην πρώιμη εκμετάλλευση των μεταλλείων αργύρου στο όρος Δύσωρο στα βορειοδυτικά της Βισαλτίας. Οι μεγαλύτερες πόλεις τους στα χρόνια αυτά έκοψαν δικά τους νομίσματα¹⁵. Από τις βισαλτικές πόλεις που αναφέρονται στις πηγές είναι δύσκολο να ταυτίσουμε κάποια με το πόλισμα στη θέση «Κουρί» της Όσσας. Το μικρό μέγεθός του δεν επιτρέπει την ταύτιση με την αρχαία Όσσα, μια και η τελευταία μαρτυρείται σαν μεγάλη πόλη που έκοβε δικό της νόμισμα. Η θέση της θα πρέπει να αναζητηθεί μάλλον στην περιοχή του Σωχού. Για τον ίδιο λόγο δεν ταυτίζεται με τη Βισαλτία, την Ορέστεια ή την Τίντο, ενώ οι άλλες γνωστές πόλεις, η Άργιλος, το Κερδύλλιον, η Τράγιλος, η Βέργη, η Βρέα, η Άλωρος, η Ευπορία, η Γραετο με βάση τις γεωγραφικές πληροφορίες των πηγών θα πρέπει να αναζητηθούν στο κεντροανατολικό τμήμα της Βισαλτίας¹⁶. Μόνο για την Καλλίθηρα και τη Βεδύνθια δεν έχουμε κανένα τοπογραφικό στοιχείο. Η πρώτη αναφέρεται από τον Πτολεμαίο ως «πόλις», η δεύτερη ως «πόλισμα» από το Διόδωρο μαζί με την πληροφορία ότι υπήρχε στη Βισαλτία την εποχή του Κασσάνδρου¹⁷. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι χωρίς κανένα άλλο στοιχείο, κυρίως επιγραφικό, θα μπορούσαμε να ταυτίσουμε το τελευταίο πόλισμα με την αρχαιολογική θέση στην Όσσα.

Εξάλλου εξαιτίας του μικρού μεγέθους του και της απομακρυσμένης από κύριους οδικούς άξονες θέσης του, ίσως ο οικισμός δεν αναφέρεται καθόλου από τους αρχαίους συγγραφείς. Η περιορισμένη έκταση του οικισμού, σε συνδυασμό με τη διαπίστωση ότι είναι κτισμένος σχεδόν εξ ολοκλήρου στο βόρειο-βορειοδυτικό τμήμα του λόφου, μας οδηγεί στη σκέψη ότι πιθανόν χρησιμοποιείτο από τους κατοίκους του μόνο κατά τη διάρκεια της άνοιξης και του θέρους. Ίσως πρόκειται δηλ. για θερινό κατάλυμα κτηνοτροφικών ομάδων που μετακόμιζαν εκεί στη ζεστή περίοδο του καλοκαιριού, ενώ το χειμώνα κατέβαιναν στα χειμαδιά τους στην πεδιάδα του Λαγκαδά. Το ότι κύρια ασχολία των κατοίκων ήταν η κτηνοτροφία το επιβεβαιώνουν τα άφθονα κόκκαλα βοοειδών που βρέθηκαν κατά τη δοκιμαστική ανασκαφή. χωριό¹⁸. Αν η άποψη αυτή αποδειχθεί σωστή θα δοθεί ικανοποιητική ερμηνεία για την

12. Θουκυδίδης IV, 109, 4.

13. Διόδωρος 12, 68, 5.

14. Δ. Σαμσάρης, *Ιστορική γεωγραφία...*, ό.π. 40, σημ. 17 και J. Leake, *Travels in Northern Greece* III (1835) 171-172 (επανέκδοση 1967).

15. H. Gaebler, ό.π. πίν. XII (1-11).

16. Δ. Σαμσάρης, *Ιστορική γεωγραφία...*, ό.π. 57 κ.ε. και M. Δήμιτσας, *Η Μακεδονία εν λίθοις φθερομένοις και μνημείοις σωζομένοις* (1896) 598-601.

17. Πτολεμαίος III 12, 32 και Διόδωρος XIX, 507.

18. N. Hammond, *Migrations and Invasions in Greece and Adjacent Areas* (1976) 45.

οικοδόμηση του οικισμού στα βόρεια του λόφου, στα «ζερβά» όπως λένε χαρακτηριστικά οι κάτοικοι του χωριού. Θα μπορούσαν ακόμη να ερμηνευθούν το μικρό μέγεθος του οικισμού, η πλημελής κατασκευή των σπιτιών, η στοιχειώδης «αστική» οργάνωση με μια μικρή ακρόπολη στην κορυφή του λόφου για έκτακτες περιπτώσεις ή για κάποια φρουρά όταν έφευγαν οι ομάδες, καθώς και η λιτότητα των κινητών ευρημάτων, μια και η οικοσκευή θάπρεπε να περιορίζεται στα απολύτως απαραίτητα, ώστε να μεταφέρονται εύκολα. Παρόμοιοι οικισμοί μικρής κλίμακας και με βόρειο προσανατολισμό δεν έχουν εντοπιστεί στην περιοχή της Μακεδονίας, ενώ ο οικισμός της Βίτσας στην Ήπειρο που πρόσφατα δημοσιεύθηκε¹⁹, είναι πολύ πρωιμότερος. Από τα ελληνιστικά χρόνια δε γνωρίζουμε τίποτα για τις ασχολίες, τον τρόπο ζωής και την οικιστική οργάνωση των μικρών πληθυσμιακών ομάδων, αυτών που μαρτυρούνται ίσως στις πηγές σαν «φύλα» και που διατηρούνται μέχρι τα ύστερα χρόνια στις απομακρυσμένες περιοχές της Μακεδονίας.

Και σ' αυτό έγκειται το ενδιαφέρον της ανασκαφικής διερεύνησης του πολιτισματος στην Όσσα. Η έρευνά του, πέρα από τις καθαρά ανασκαφικές πληροφορίες θα δώσει ίσως και ιστορικά στοιχεία για τον πληθυσμό της περιοχής. Έτσι παράλληλα με τις ανασκαφές που γίνονται τα τελευταία χρόνια στα μεγάλα αστικά κέντρα της αρχαίας Μακεδονίας παρόμοιες έρευνες μικρότερων εγκαταστάσεων θα βοηθήσουν στην πληρέστερη γνώση της κοινωνικής δομής στα μεταλεξανδρινά χρόνια.

Θεσσαλονίκη,
Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη

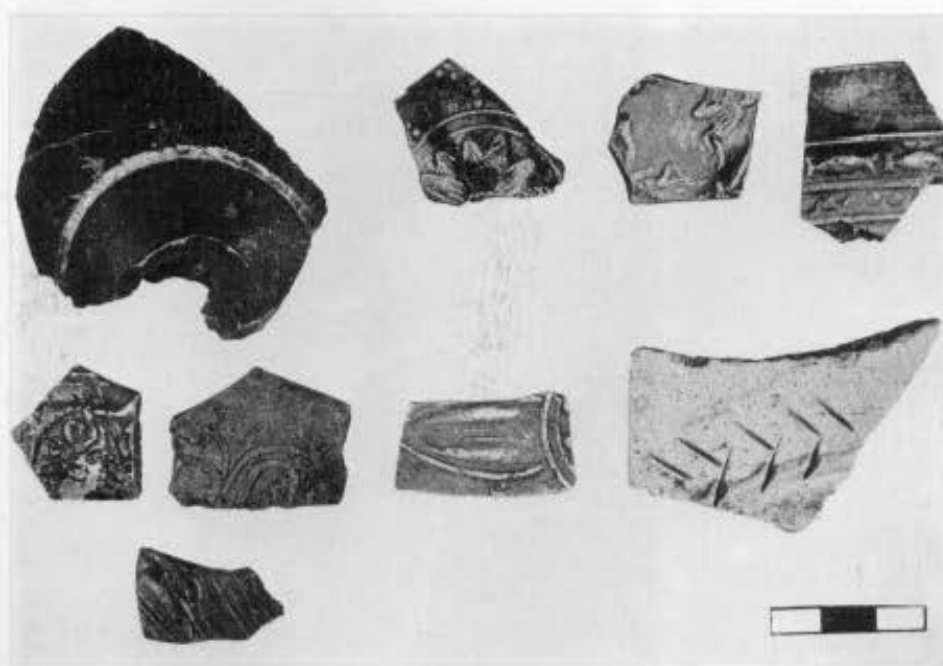
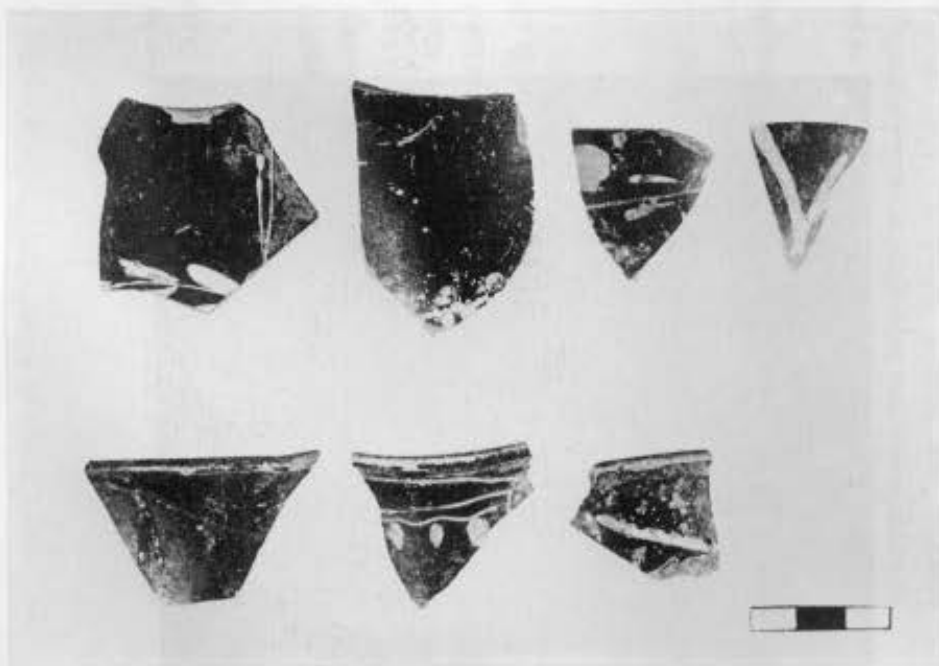
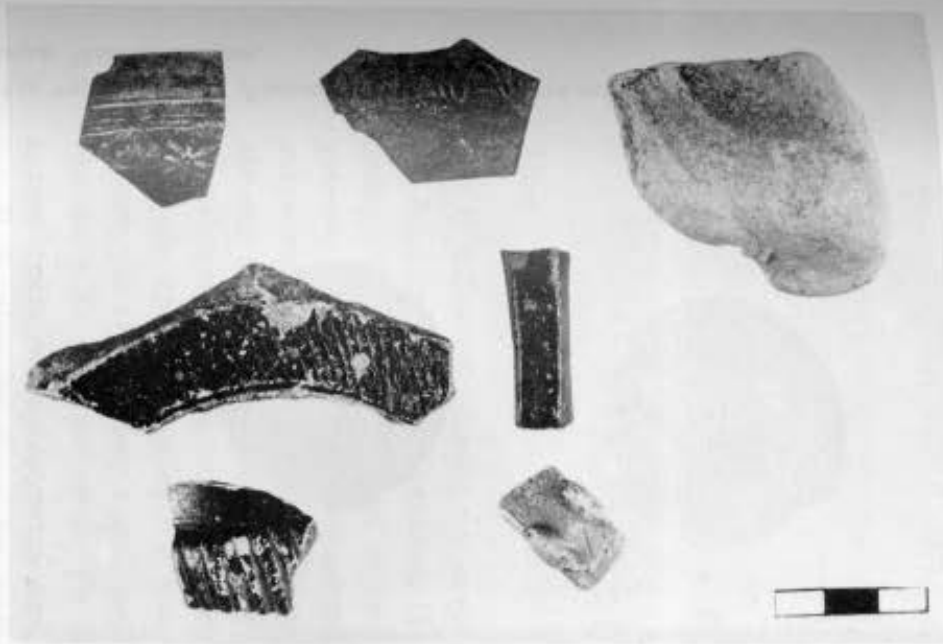
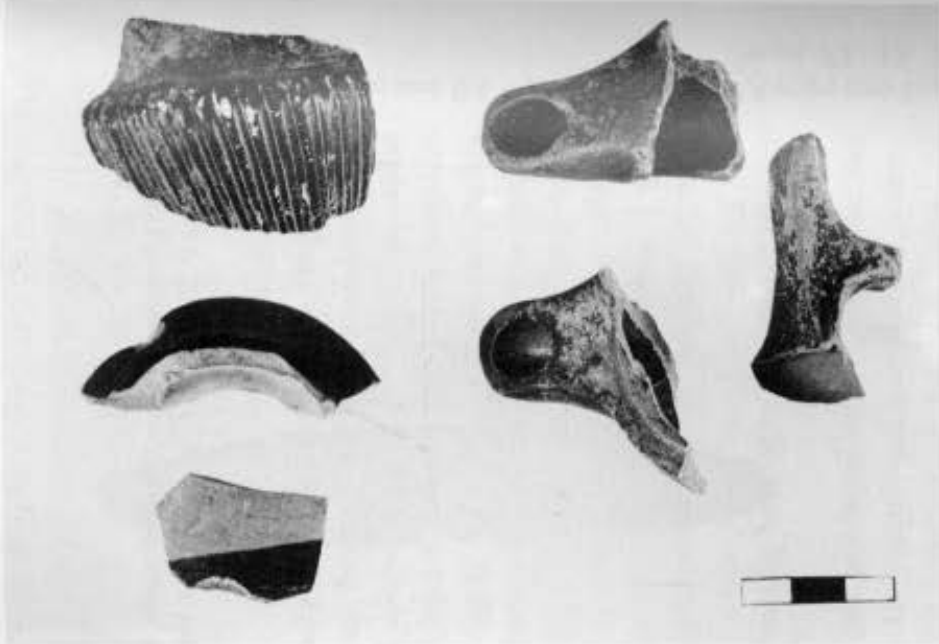
19. Ι. Βοκοτοπούλου, Βίτσα Ι (1987) 340.

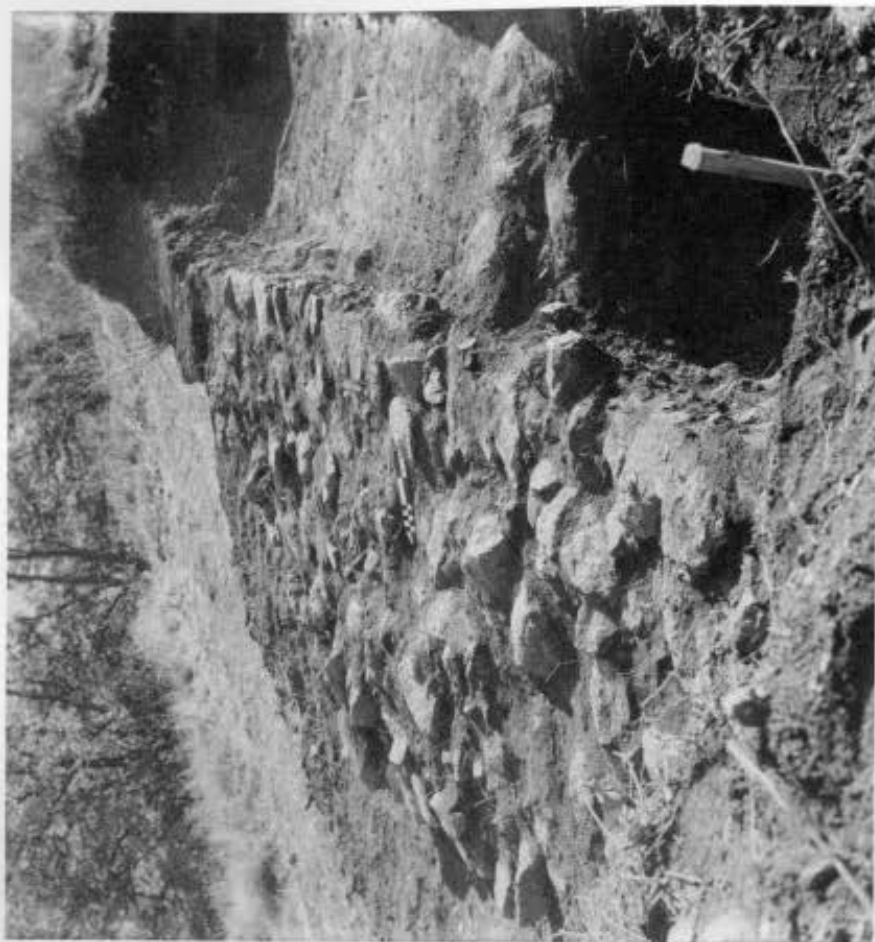
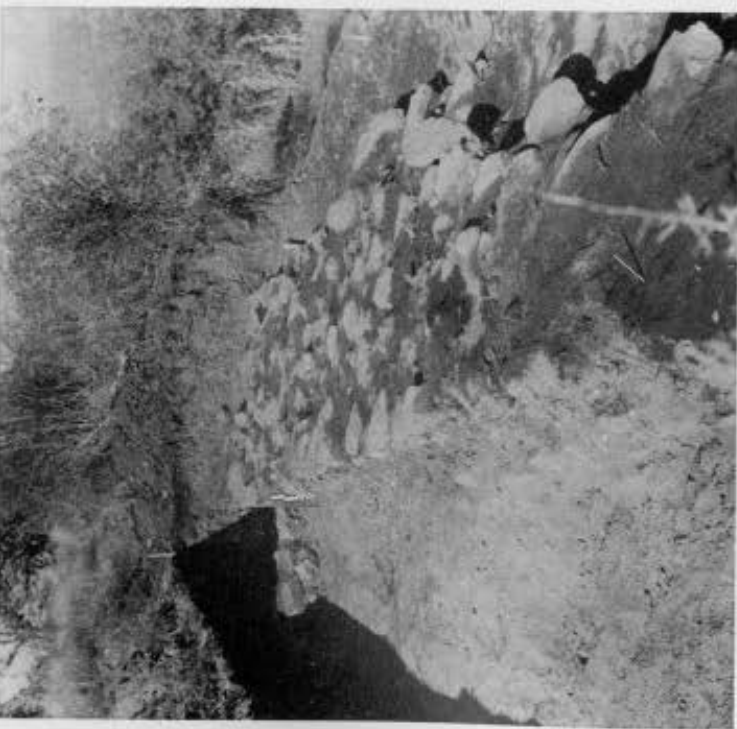
1. Όσα. Άποψη της τομής από βορρά. 2. Λεπτομέρεια του τοίχου στην τομή ΑΒΓ.

3. Λεπτομέρεια του πιθαριού στην τομή ΑΒΓ. 4. Νόμισμα Φιλίππων. 5. Λεπτομέρεια των δύο φάσεων στην τομή ΑΒΓ.

6. 'Οστρακα τομής ABΓ. 7. 'Οστρακα τομής ABΓ με εμπιέστη και ανάγλυφη διακόσμηση. 8. 'Οστρακα τομής ABΓ με διακόσμηση West-Slope. 9. 'Οστρακα τομής ABΓ με ανάγλυφη και εγχάρακτη διακόσμηση.

10. 'Αποψη από ΒΑ της τομής Ζ1. 11. 'Αποψη από δυτικά της τομής Ζ1. 12. Αέραιο αβαρές ομφαλωτό πινάκιο από την τομή Ζ1. 13. Νόμισμα Θεσσαλονικέων.